

Prof. dr. sc. Vlado Šakić

Ravnatelj Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar

GLOBALNA UMREŽENOST HRVATSKE DIJASPORE

I JAČANJE RAZVOJNIH KAPACITETA

U izlaganju ću pokušati globalne migracijske trendove i modele primijeniti na suvremeno stanje i odnos između domovinske i iseljene Hrvatske te iznijeti neke ideje za brže prilagođavanje tim trendovima na načelima razvitka.

Za početak: sažeto o suvremenim migracijskim procesima

Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije iz 2010. godine, u svijetu oko 214 milijuna ljudi ili tri posto svjetskog stanovništva ima status migranta. Šest je glavnih motivacijskih čimbenika, na globalnoj razini, koji su im priskrbili taj status. **Prvo**, to su ekonomski čimbenici – privlačnost zemalja s boljim životnim standardom, gospodarskim rastom i mogućnošću zapošljavanja. **Drugo** su poticajni čimbenici u zemljama s lošim upravljanjem, velikom korupcijom te slabo razvijenim obrazovnim i zdravstvenim sustavom. **Treće** su demografski čimbenici, koji se pretežito odnose na supstituciju radne snage u razvijenim zemljama onom iz nerazvijenih zbog opadanja stope nataliteta i starenja stanovništva. **Četvrto** su čimbenici prouzročeni konfliktima i uskratim temeljnih ljudskih prava i osobnih sloboda u većem broju zemalja.

Peto su ekološki čimbenici poput potresa, industrijskih katastrofa, poplava i slično. **Šesto** su čimbenici povezani s uspostavom transnacionalnih mreža u razvijenim zemljama temeljenih na obiteljskim i rodbinskim zajednicama koji imaju privlačnu snagu za druge, po istom ključu, iz zemalja podrijetla tih zajednica.

Glavni suvremeni migracijski koridori analiziraju se s obzirom na njihove globalne smjerove: **Jug – Sjever, Jug – Jug, Sjever – Jug i Sjever – Sjever**. Iako se imena odnose na geografsku podjelu, pripadnost pojedine zemlje određenom smjeru određuje se prvenstveno prema stupnja razvijenosti. Pri tome tri međunarodne organizacije koje prate globalne migracijske procese imaju različita mjerila. Prema Odjelu za ekonomske i socijalne poslove UN-a Sjever uključuje razvijene zemlje, teritorije i regije, a Jug one u razvoju. Prema Svjetskoj banci Sjever uključuje zemlje s visokim, a Jug s niskim i srednjim prihodima po stanovniku. Za razliku od njih UNDP kao kriterij koristi indeks humanog rasta ili razvoja čovjeka, koji se temelji na zdravstvenim i obrazovnim aspektima i očekivanjima te prihodu *per capita*.

Na globalnoj razini, suvremene se migracije analiziraju i s obzirom na pozitivan odnosno negativan razvojni učinak na zemlje podrijetla i prijma. Te analize uključuju **tipove migracija** – trajne ili privremene, **legalni odnosno nelegalni status migranata, stupanj zaštite njihovih prava, planirano odnosno neplanirano migriranje, brojnost migranata u određenom razdoblju** – mali broj u dužem ili masovno migriranje u kraćem razdoblju te **socioekonomsku pozadinu** pri čemu su najvažniji čimbenici spol, dob i bračni status.

U takvom općem kontekstu, prema podacima triju spomenutih organizacija tri od četiri migranta potječu iz zemalja u razvoju ili zemalja Juga. U apsolutnim brojkama to znači između 147 i 174 milijuna od ukupnog broja migranata.

Međutim, u relativnom smislu migriranju su skloniji ljudi podrijetlom iz razvijenih zemalja odnosno Sjevera. Iskazano u relativnim udjelima prema navedenim klasifikacijama, na Sjeveru iseljenici čine 3,6 do 5,2 posto ukupne populacije, a na Jugu ih je manje od 3 posto.

Na globalnom planu, do 2000. godine prevladavale su rasprave i javne politike utemeljene na stajalištu da su svjetske migracije i migranti jedan od globalnih društvenih i gospodarskih problema. Početkom 21. stoljeća rasprava se sve više usmjerava k razvojnim potencijalima migracija i migranata na globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini. Potičući takav smjer odnosa prema migracijama Opća skupština Ujedinjenih naroda pokrenula je 2006. godine tzv. **Dijalog na visokoj razini o međunarodnim migracijama i razvitku**. Druga rasprava na toj razini održana je 2013. godine s glavnim ciljem usmjeravanja pozornosti međunarodne zajednice k prihvaćanju migracija kao pozitivnoga globalnog čimbenika u kontekstu održivog razvitka i smanjivanja siromaštva.

U okviru takve orijentacije Međunarodna organizacija za migracije objavila je 2013. godine **Gallupove nalaze o dobrobiti migranata**, prikupljene u razdoblju od 2009. do 2011. na uzorku od 25 000 pripadnika prve generacije migranata i 440 000 rođenih u zemljama prijma. To je prvo takvo istraživanje na svjetskoj razini, provedeno u više od 150 zemalja, u kojemu su – za razliku od sličnih dosadašnjih istraživanja, u kojima su prevladavale zemlje Sjevera – u istoj mjeri zastupljene i zemlje Juga. Iz tih je nalaza izlučeno pet ključnih smjernica za buduće rasprave o migracijama i migrantima na svjetskoj razini. Sažeto ću ih navesti:

1. **Migrante treba smjestiti u središte rasprava na svjetskoj razini.** Drugim riječima fokus treba preusmjeriti s migracijskih procesa i njihovih

socioekonomskih posljedica na migrante kao glavne sudionike tih procesa.

2. **Razvitak treba shvaćati u smislu povećanja ljudske dobrobiti.** Temeljeći takvu orijentaciju na Deklaraciji UN-a iz 1986. godine prema kojoj je razvitak „stalno poboljšavanje dobrobiti cijele populacije i svih pojedinaca“, Svjetska migracijska organizacija definira i razvitak koji proizlazi iz migracijskih procesa u kategorijama ljudske dobrobiti, za razliku od dosadašnjeg naglaska na ekonomskim odrednicama poput produktivnosti, imovine i prihoda.
3. **Migracije nisu fenomen koji isključivo treba temeljiti na odnosu nerazvijenog Juga i razvijenog Sjevera.** Prema Gallupovom istraživanju samo 40 posto migranata na Sjever dolazi s Juga. Najmanje 30 posto migrira iz jednog u drugo područje Juga, 22 posto iz sjevernog u sjeverno, a 5 posto, s trendom rasta, sa Sjevera na Jug.
4. **Migracije većinom poboljšavaju ljudski razvitak, ali značajan broj migranata još uvijek je prisiljen boriti se za postizanje zadovoljavajuću razine ljudske dobrobiti.** Posebice se to odnosi na migrante s Juga na Jug i na najranjivije skupine migranata kao što su žrtve trgovanja ljudima i ilegalni migranti.
5. **Orijentacija do 2015. godine i poslije: Razviti globalni barometar o dobrobiti migranata.**

Na temelju iskustva prvog Gallupova istraživanja postalo je razvidno da će buduće rasprave o odnosu migracija i razvitka biti bitno ograničene bez znanstveno kontroliranih nalaza o ljudskoj dobrobiti, na velikim uzorcima emigranata i populacija u zemljama prijma.

Nekoliko riječi o globalnoj umreženosti hrvatske dijaspare

Postoji nekoliko ograničavajućih čimbenika zbog kojih se hrvatsku dijasporu ne može preciznije pozicionirati u okviru globalnih migracijskih tokova. **Prvo**, to su povijesni razlozi povezani s hrvatskim političkim položajem u okviru jedne carevine, jedne kraljevine, dvaju totalitarnih poredaka i tek od 1991. demokratske i neovisne države. Posebice je ove razloge važno istaknuti jer su se u tim vremenima na svjetskoj razini događali glavni migracijski valovi u kojima su sudjelovali i hrvatski iseljenici s više ili manje sličnom motivacijom kao drugi europski iseljenici, posebice iz srednjoeuropskih i mediteranskih zemalja. O tim aspektima hrvatskog migriranja postoji ponajviše publiciranih radova od kojih je, nažalost, tek dio uporabljiv za suvremene analize globalne umreženosti hrvatske dijaspare. **Druga poteškoća** povezana je s geopolitičkim položajem Hrvatske u navedenim političkim savezima što hrvatsko migriranje u suvremenom globalnom kontekstu svrstava u jednom razdoblju u pravac Jug – Sjever, a u drugom u Sjever – Sjever, sa svim društvenim i gospodarskim ishodima takvog svrstavanja. Vrlo je malo znanstvenih uradaka koji su se bavili takvim analizama hrvatskih migracija i koji su uporabljivi za suvremeno pozicioniranje hrvatske dijaspare u globalni migracijski kontekst. **I treća**, ali nikako najmanja praznina povezana je s nedostatkom znanstvenih istraživanja, sličnih Gallupovom, o dobrobiti hrvatskih iseljenika u zemljama prijma, povratničkoj motivaciji i razvojnim potencijalima shvaćenim na spomenuti način, nakon 1991. godine, to jest uspostave hrvatske državne neovisnosti. Osim jednog sustavnijeg istraživanja u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar i nekoliko studija povezanih s analizama migracijskih iskustava na individualnoj razini, u Hrvatskoj takve istraživačke prakse ne postoje, prvenstveno zbog toga

što ih, uz rijetke iznimke, institucije nadležne za provedbu nacionalne politike nisu sustavno poticale.

Zbog navedenih se ograničenja populacijske i druge procjene u Hrvatskoj razlikuju u odnosu na primijenjenu metodologiju te stoga različiti autori navode različite procjene koje katkada bitno odudaraju jedna od druge. Globalno, Hrvatska se tek nakon pristupanja euro-atlantskim savezima može češće naći na izvještajnim stranicama koje prate populacijske, pa tako i migracijske trendove na svjetskoj i europskoj razini.

Kako veliku većinu današnje hrvatske dijaspore čine iseljenici i njihovi potomci koji su se iselili neposredno nakon Drugoga svjetskog rata te šezdesetih i sedamdesetih godina nakon otvaranja granica od strane totalitarnog poretka Druge Jugoslavije, čini mi se korisnim podsjetiti na njihovu samoiskazanu migracijsku motivaciju prema spomenutom istraživanju Instituta Pilar. Prema podacima iz tog istraživanja trećina se iseljavala zbog političkih razloga, a dvije trećine zbog ekonomskih ili mješavine ekonomskih i političkih razloga. Politički razlozi dominirali su neposredno nakon Drugog svjetskog rata, a ekonomski pomiješani s političkim između šezdesete i devedesete godine dvadesetog stoljeća. To je inače razdoblje kada je najviše migranata napustio Hrvatsku, prvotno motivirani tzv. odlaskom na privremeni rad, a zatim trajnim ostankom i spajanjem obitelji u zemljama prijma.

Promatrano u kontekstu šest glavnih motivacijskih čimbenika migriranja na globalnoj razini, razvidno je da motivaciju hrvatskih migranata do devedesete godine najbolje opisuju **prvi**, to jest ekonomski čimbenici ili privlačnost zemalja boljeg životnog standarda, gospodarskog rasta i mogućnosti zapošljavanja; **četvrti**, koji se odnosi na konflikte i uskrate temeljnih prava i osobnih sloboda u većem broju zemalja te **djelomično šesti**, koji se odnosi na uspostavu

transnacionalnih mreža u razvijenim zemljama temeljenih na obiteljskim i rodbinskim zajednicama koje djeluju kao čimbenici privlačenja za druge, po istom ključu, iz zemalja podrijetla tih zajednica. Valja napomenuti kako su svi ti motivacijski čimbenici povezani s migracijskim smjerom od manje razvijenog Juga prema razvijenom Sjeveru.

Nakon uspostave samostalne hrvatske države migracijski procesi mijenjaju smjerove i motivaciju. Prvi se put, makar izazvano ratnim događanjima, u Hrvatsku useljava značajan broj useljenika, pretežito iz Bosne i Hercegovine, pa se devedesetih godina Hrvatska na izvještajnim stranicama navedenih svjetskih organizacija može pronaći i među zemljama prijma. Međutim taj je useljenički val prestao s prestankom ratnih sukoba i proteklih petnaestak godina opet ga je zamijenila motivacija dijela hrvatskih građana k iseljavanju. Na globalnoj razini tu motivaciju, čini se, najbolje opisuje drugi čimbenik, koji se odnosi na poticajne čimbenike u zemljama s lošim upravljanjem, velikom korupcijom te slabo razvijenim obrazovnim i zdravstvenim sustavom. Dodamo li tome da želju za odlaskom iz Hrvatske izražava sve više mladih obrazovanih ljudi i studenata, preklapanje s navedenim motivacijskim čimbenikom na globalnoj razini, karakterističnim također za migriranje od manje razvijenog Juga k razvijenom Sjeveru, postaje još uvjerljivije.

U kontekstu suvremenih zbivanja nije naodmet napomenuti i to da bi se u skoroj budućnosti, zbog lošeg upravljanja i prevladavanja korporacijskih interesa i modela razvitka, nasuprot razvoju malog i srednjeg poduzetništva na nacionalnoj razini te demografske slike Hrvatske, moglo očekivati i značajnije useljavanje u Hrvatsku, prema trećem globalnom motivacijskom čimbeniku, supstituciji radne snage u razvijenim zemljama onom iz nerazvijenih zbog pada

stope nataliteta i starenja stanovništva. Premda taj čimbenik Hrvatsku smješta u poziciju sjeverne to jest razvijene zemlje, nije teško predvidjeti da takav trend u sadašnjoj društvenoj i gospodarskoj situaciji ne bi znatnije pridonio razvitku zemlje, ali bi svakako dodatno nagomilao društvene posljedice. Preciznije analize tog fenomena mogu se pronaći u radovima Stjepana Šterca i nekolicine drugih hrvatskih demografa.

Prema kriterijima Odjela za ekonomske i socijalne poslove UN-a i Svjetske banke Hrvatska je svrstana u zemlje Sjevera, a prema kriterijima UNDP-a to jest prema indeksu humanog rasta ili razvoja čovjeka u zemlje Juga. Kako je razvidno iz analize motivacijskih čimbenika i suvremenih hrvatskih migracijskih trendova Hrvatska se prije može svrstati među zemlje Juga to jest među zemlje u razvoju. Prema analizama globalnih migracijskih trendova to znači da su i njezini kapaciteti za razvitak temeljeni na migracijskim potencijalima i globalnoj umreženosti znatno manji, a posljedice veće nego u zemljama koje prema svim glavnim kriterijima i motivacijskim čimbenicima pripadaju Sjeveru.

Je li onda moguće planirati nacionalni razvitak s umreženom hrvatskom dijasporom?

Globalna migracijska grupa, koju čine predstavnici 16 svjetskih organizacija na najvišoj razini, objavila je 2010. godine **priručnik o uključivanju glavnih migracijskih skupina u planiranje razvitka na međunarodnoj i nacionalnoj razini**. Priručnik se temelji na sabranim svjetskim iskustvima i znanstvenim podacima o suvremenim migracijskim tokovima, a objavljen je kao prateći dokument spomenute promjene smjera na svjetskoj razini u tretiranju

migranata od generatora političkih i društvenih problema prema jednom od uporišta razvitka na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Takav pristup na međunarodnoj razini temelji se na trima **različitim vrstama transfera** koji potiču razvitak na različite načine. **Prvi** se odnosi na transfer ljudi to jest migracije same po sebi, a uključuje useljavanje, iseljavanje i povratak. **Drugi** se odnosi na transfer *know-how*-a i znanja. U suvremenim uvjetima taj tzv. „kapital znanja“ može kružiti između zemlje iseljenja i zemlje prijma migranata putem socijalnih mreža. **Treći** transfer odnosi se na prijenos financijskih sredstava putem plaća, ušteda, doznaka i investicija. Analiza trenutnog statusa na nacionalnoj razini pokazala je da postoje brojne poteškoće za ostvarenje takvog zaokreta i mogućnosti ostvarenja spomenutih transfera, među kojima su najistaknutije nedostatak znanstvenih istraživanja i indikatora o migrantima i migracijskim skupinama, nedostatak znanja o povezanosti između demografskih trendova i uvjeta i drugih ekonomskih i socijalnih varijabli, nesustavno i fragmentirano upravljanje i nadležnost na razini nacionalnih vlada, što onemogućuje višedimenzionalan pogled na migracijske procese te njihovo povezivanje s razvitkom, financiranje takvih programa itd. Sve su te poteškoće osobito izražene u zemljama Juga, uz koje se povezuje atribucija zemalja u razvoju ili manje razvijenih zemalja.

Držim da nije nužno posebno isticati koliko je Hrvatska bremenita navedenim i drugim, zbog ograničenog mi vremena navedenim, poteškoćama i preprekama za uključivanje u suvremene migracijske procese koji bi joj omogućili razvitak temeljen na tri spomenuta transfera. Spomenimo u tom kontekstu da u Izvještaju Međunarodne organizacije za migracije stoji kako su Hrvatska i Irska dvije europske zemlje s najvećim relativnim udjelom migranata u odnosu na ukupnu populaciju. A to prema istom izvoru znači da Hrvatska ima glavni potencijal za razvitak temeljen na migrantima i migracijskim procesima

prema suvremenim globalnim pogledima i mjerilima, a to su **ljudi**. Njihovo globalno umrežavanje zato je prvi korak i prva obveza Hrvatske.

Kako to postići?

Kako vidimo iz predočenog presjeka na globalnoj razini mogu se pronaći svi relevantni odgovori na pitanja koja sami sebi često postavljamo povezano s hrvatskom dijasporom. Uključivanje u navedene suvremene migracijske procese međutim samo je naizgled jednostavno, a zapravo smo od njih još uvijek daleko. Evo samo nekoliko natuknica zašto to mislim.

1. Do danas nije izgrađen odnos prema hrvatskoj dijaspori temeljen na njezinoj neprijepornoj ulozi u stvaranju i obrani hrvatske državne samostalnosti i demokracije. Iako je tijekom rata i neposredno nakon rata bilo pokušaja izgradnje institucijskih kapaciteta za umrežavanje iseljene i domovinske Hrvatske, takvi su pokušaji većinom marginalizirani ili ignorirani.

2. U odnosu prema dijaspori otpočetak su prevladavali stranački, a ne nacionalni interesi. Tako se bitno ograničavao svaki pokušaj izgradnje jedinstvenog pogleda na dijasporu i njezinu razvojnu ulogu te jačanje kapaciteta za kontinuiranu provedbu nacionalne strategije temeljene na takvom pogledu.

3. U stajalištu prema dijaspori, u Hrvatskoj je prevladavala i, nažalost, još nije napuštena naslijeđena ideološka paradigma iz razdoblja Druge Jugoslavije. S obzirom na navedene činjenice nije teško predvidjeti da će održavanje takvog stajališta u budućnosti bitno usporavati cjelokupni razvitak Hrvatske na

europskoj i globalnoj razini jer je isključivanje hrvatske dijaspore iz tog razvitka izravna posljedica takvog stajališta.

U Hrvatskoj je stoga, prije svega, nužna promjena dosadašnjih pogleda i stajališta prvenstveno temeljenih na povijesnim, ideološkim i/ili stranačkim pogledima na hrvatsku dijasporu, oblikovanje nove paradigme na načelima razvojnih potencijala globalno umrežene dijaspore i nacionalne strategije koja na tim načelima počiva. Taj proces nije moguć bez jačanja postojećih, uklanjanja zastarjelih i neprimjerenih te izgradnje novih kapaciteta na nacionalnoj razini prilagođenih za usmjeravanje i prilagođavanje budućim migracijskim trendovima na svjetskoj razini s temeljnim ciljevima poboljšanja dobrobiti hrvatskih iseljenika te njihova aktivnog uključivanja u razvitak na nacionalnoj i lokalnim razinama.

Kao što je navedeno, u kontekstu migracija, na globalnoj razini, izgradnja kapaciteta kao ključnu komponentu uključuje pravodobne i točne podatke o migrantima, migracijama i tržištu rada, za što su nužna *kontrolirana znanstvena istraživanja*, slična Gallupovom. U tom kontekstu koristim prigodu naglasiti da Institut Pilar ima znanstvene potencijale i infrastrukturu za takva istraživanja. Zato pokretanje **CRO-barometra iseljene Hrvatske** predlažem kao jedan od zaključaka Kongresa.

Koja je, dakle, poruka?

Iz predočenog pozicioniranje Hrvatske i njezine dijaspore u globalnu migracijsku perspektivu razvidno je da je kroz povijest njezinu pripadnost razvijenom Sjeveru u odnosu na manje razvijeni Jug poglavito određivala politička i geopolitička pozicija Hrvatske, a u manjoj mjeri ljudski i gospodarski potencijali dijaspore. Drugim riječima, što su više tu poziciju određivali politički odnosno ideološki i geopolitički čimbenici Hrvatska je više pripadala Jugu, a kada kao mjerila služe ljudski i gospodarski potencijali Hrvatske i hrvatske dijaspore – Sjeveru. Stoga, bez promjene perspektive izgrađene na navedenim pogledima i stajalištima nije moguće graditi strategiju i izgradnju kapaciteta globalnog umrežavanja Hrvatske i hrvatske dijaspore, prema mjerilima svijeta kojem pripadamo, koji smo gradili i s kojim smo nedavno stupili u političke saveze.

Taj svijet, kao što je predočeno, nudi nam modele temeljene na razvitku i s pogledom u budućnost. Sadašnje i iduće hrvatske vlasti dužne su žurno izgraditi kapacitete radi ostvarenja tog modela. Ostalo će, uvjeren sam, novi naraštaji sami učiniti.

